

könyv
könyvtár
könyvtáros

1993
szeptember

Ex librisek az Akadémiai Kiadó kiadványaiból
Cikkünket lásd a 40. oldalon

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1993. szeptember

Tartalom

Könyvtárpolitika

Sóron László: Hallgattassék meg... Vigyázat! Összekeverik a fogalmakat II. Beszélgetés <i>Vadász Jánossal</i> , a KKDSZ országos titkárával	3
Sonnevend Péter: Tárolókönyvtár Magyarországon	10
Pallósiné Toldi Márta: Varietas delectat?	19

Műhelykérdések

Papp István: Szabadpolc a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központjában	22
Lengyel Mónika: Egy új lehetőség: Hípertext és annak alkalmazása a könyvtári tájékoztatás területén	28
Mikulás Gábor: Egy könyvtári PR-kísérlet	36

Könyv

Bereczky László–Vajda Kornél: „A könyvpiaci tortaszeletből mi harapjuk ki a legnagyobb részt.” Beszélgetés <i>Zöld Ferenc</i> cel, az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat igazgatójával	40
Bereczky László–Vajda Kornél: „Ha azt mondjuk valamire, hogy normális, nem azt jelenti, hogy jó is.” Beszélgetés <i>Kukorelly Endre</i> József Attila- díjas íróval	48
Batári Gyula: Beszélgetés <i>Gergely Ágnes</i> írónővel legkedvesebb olvasmá- nyairól	52

Perszonália

Vekerdí József: Tóth Lajos 1929–1993	55
Elhunyt Szenté Ferencné Mészáros Ágota	56

Szabad tér

Simon Zoltán: Egy olvasói vélemény a féléves <i>Könyv, Könyvtár, Könyv- táros</i> ról	57
Zalainé Kovács Éva: Válasz Sóron László cikkére	58
Sóron László: Válasz Zalainé Kovács Évának	59

Könyv és Nevelés

Kelemen Elemér: „Ezeréves magyarországi iskola.” Az Alapítvány 1993. évi pályázatáról	60

<i>Holmi</i>	66

Recenziók

Kertész Gyula: Külföldi társadalomtudományi kézikönyvek	69
Pusztai Ilona: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIX.	71

Lapunk e számában Bóka Judit grafikáiból válogattunk

From the contents

Conversation with the National Secretary of the Trade Union of the Workers of Public Collections and Culture, *János Vadász* (3);
Péter Sonnevend: The repository library in Hungary (10);
Conversation with the Director of the Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences, *Ferenc Zöld* (40).

Cikkeink szerzői

Batári Gyula, az OSZK munkatársa; *Bereczky László*, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* főszerkesztője; *Kelemen Elemér*, az OPKM munkatársa; *Kertész Gyula*, az OSZK osztályvezetője; *Lengyel Mónika*, egyetemi hallgató; *Mikulás Gábor*, a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola könyvtárának munkatársa; *Pallósiné Toldi Márta*, a Vas Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Papp István*, az FSZEK főigazgató-helyettese; *Pusztai Ilona*, tudományos kutató; *Simon Zoltán*, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatója; *Sonnevend Péter*, az OSZK főosztályvezetője; *Sóron László*, az MKM Könyvtári Osztály vezetője; *Vajda Kornél*, a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* olvasószerkesztője; *Vekerdi József*, az OSZK osztályvezetője; *Zalainé Kovács Éva*, a KIK elnöke, a Kertészeti Egyetem Könyvtárának igazgatója

Szerkesztőbizottság:
Poprády Géza elnök,
Domsa Károlyné, Maurer Péter,
Sóron László, Tóthné Környei Márta

A szerkesztőség tagjai:
Bereczky László főszerkesztő,
Bajai Mária tervezőszerkesztő,
Vajda Kornél olvasószerkesztő

A szerkesztőség címe: 1134 Bp., Váci út 19. – Telefon: 131-2992/120

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Maróti Istvánné**, a Könyvtárellátó Vállalat igazgatója

Készült az ETO-Print Nyomdaipari Kft.-ben

Felelős vezető: **Balogh Mihály** ügyvezető igazgató

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közművelődési és Kulturális mecenatúrájától és a Magyar Hitelbank „Táncsics Mihály” Alapítványától

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat

Előfizetési díj 1 évre 1488, 1/2 évre 744 forint. Egy szám ára 124 forint

HU-ISSN 1216-6804

Hallgattassék meg ... Vigyázat! Összekeverik a fogalmakat II.

Beszélgetés Vadász Jánossal, a KKDSZ országos titkárával

A *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* júniusi számában Horváth Tiborral készített interjúm utolsó kérdésében megsejtettem, hogy a kifejtett álláspont valószínűleg vitát vált ki. A vélemények ütköztetése, az érintettek szembesítése szinte az egész szakmát érintő kérdésekben a lap vállalt kötelessége. A cikk megjelenése után elsőként Vadász János, a KKDSZ országos titkára vállalkozott arra, hogy – az előzményekhez stílszerűen ragaszkodva – ő is interjúban foglalja össze véleményét.

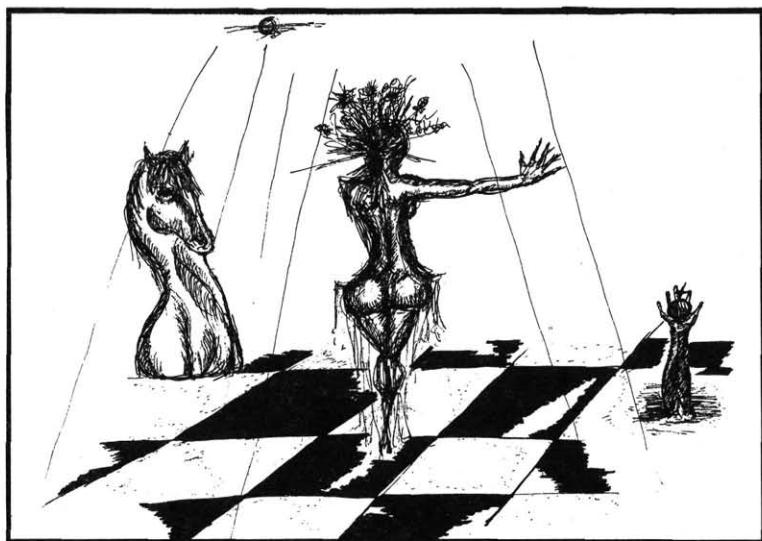
– Tisztelt Vadász János, úgy gondolom, hogy a bemutatás kötelezettsége alól – minden vétség nélkül – felmentheti magát a kérdező, hiszen Vadász Jánost e folyóirat olvasóinak körében aligha kell bemutatni, és minden bemutatás csak vérszegényre sikerülhetne ahhoz viszonyítva, ahogy volt módunk az utóbbi években megismerni. Talán emlékeztethetek arra, hogy Horváth Tibor személyéről milyen elismerően nyilatkozott és vitája kizárólag azoknak a megoldási kísérleteknek egy részével volt, amelyeket a te neveddel jegyeznek. A lap júniusi számának könyvtárpolitikai rovata – nem egészen szándékosan – úgy alakult, hogy minden írás a bizonytalanságról, az előtünk álló problémák megoldásának nehézségéről, esetleg megoldhatatlanságáról, a fogalmak újraértékeléséről szól. Ezt én természetesen vélem egy olyan időszakban, amikor a változások tömegével kerülünk szembe. Egyetértesz-e azzal, hogy az alapvető fogalmakat – akár konfliktusok árán is – tisztázni kell?

– Igen. Mind az alapvető fogalmak jelentéseinek változásait, mind a szélesebb értelemben vett társadalmi-gazdasági-politikai változásokat figyelemmel kell kísérni, s azok okait, következményeit időről időre tisztázni szükséges a szakmák érték- és érdekkrendje szerint. Nekünk – könyvtárosoknak, közművelődési szakembereknek, tehát a társadalom, s ezen belül a helyi társadalom gondolkodásának, cselekvésének formálásában kiemelkedő jelentőségű szereppel rendelkező polgároknak – ez azért is fontos feladatunk, mert társadalmi közszolgáltatunkhoz kapcsolódó szakmai értékrendünk befolyásoló hatásait folyamatosan kell érvényesítenünk a politikai váltógazdálkodással négyévente együtt változó központi kormányzati és helyi önkormányzati viszonyok között. Tehát e tisztázások azért is szükségesek, hogy a művelődő polgár számára – gyakran éppen az általuk választott hatalomgyakorló testületek ellenében – biztosíttassuk a művelődéshez szükséges intézményi, anyagi, tárgyi és személyi feltételeket, s olyan fejlesztési terveket fogalmazzunk meg, melyek megvalósításával a helyi társadalomban élő polgár életvitelének, gondolkodásának gazdagítását szolgálhatjuk. A szakmai, intézményi és szakszervezeti érdekvédelmi szervezetek, gyakorló szakemberek összefogásával képesek vagyunk megtalálni a helyi társadalmat gyarapító érdekektől az országos társadalomfejlesztő értékekig ívelő szakmai, költségvetési érveket ahhoz, hogy e szolgálatunkat elláthassuk. Meg kell fogalmazzunk azokat a szakmai, működési, foglalkoztatási és bérigényeinket, melyek a döntéseket

megalkotó önkormányzati testületektől az országgyűlésig mindenki számára nyilvánvalóvá teszik, hogy csak fejlesztésben gondolkodhatnak. Be tudjuk bizonyítani – a KKDSZ ezt teszi évek óta –, hogy az ország gyászos gazdasági teljesítményeit javító feltételek megteremtéséről van szó, s a jelenlegi ellátási rendszer működtetése s e fejlesztések nem kerülnek sokba, tehát hamis az az „érv”, mely szerint most nincs pénz a kultúrára. E munkához nélkülözhetetlenek a konstruktív, fejlesztő gondolatok jegyében fogant szaktörvények, közöttük a könyvtári törvény, melynek megalkotását nem szabad tovább halogatni. S tudnunk kell azt is, hogy ezt a szorgalmazó, szakmai előkészítő, intézményi, tevékenységi, foglalkoztatási viszonyokra és a munkavállalói bérekre is döntő hatással levő érdekkifejező, érdekvédő munkát nem végzi el senki sem helyettünk! A mai hatalmi viszonyok ugyanis nem tudósítják a hatalomgyakorlókkal, hogy könyvtárak, művelődési intézmények, művelődő közösségek nélkül nincs civil társadalom, nincs demokrácia – tehát ezt az alapigazságot a szakmák hivatott művelőinek kell okos érveikkel, aktivitással nap mint nap megjeleníteniük, bizonyítaniuk. Amiképpen azt is, hogy az európai normákhoz igazodó tevékenység- és intézményműködtetés megvalósításának nincsenek valódi költségvetési akadályai, s hogy méltatlan, elfogadhatatlan országos átlagban havi 18 000 forint bruttó fizetésért elvárni tőlünk ezt a közszolgálatot, tehát javítani kell helyzetünkön. A fogalmi tisztázások során ezért elsősorban ezeket a reálisan felvállalható feladatokat kell rangsorolnunk. Nem szabad engednünk, hogy mi magunk beszéljük le önmagunkat a fejlesztésért, de legalább a meglévő értékek megtartásáért folytatandó küzdelemről. Sorolhatnám még a fogalmi és értékrendi tisztázások tényleges tétjeit, de „terjedelmi okokból” azt gondolom, itt kell félbehagynom.

– *Maradjunk még a személyes kérdéseknél. Biztosan tisztában vagy te is azzal, hogy kemény és rámenős ember vagy. Ezt a veled szemben állóknak „fel kell dolgozni”. Szoktál-e alkalmanként egy-egy kemény „csata” után önvizsgálatot tartani? Ha igen, akkor milyen konzekvenciákkal?*

– Szakszervezeti vezetőket a világon mindenhol azért választanak maguknak a munkavállalók, hogy legyenek szakemberek, akik félelem nélkül, a mindenkori hatalomtól függetlenül, szakmai felkészültséggel és felelősséggel gyűjtik össze, fogalmazzák meg és képviselik a munkavállalói követeléseket és mindennapi munkájukkal azok megvalósítását szolgálják. A KKDSZ-t is azért hozták létre 1989-ben a négy szakma (könyvtárak, művelődési intézmények, levéltárak, múzeumok) választott képviselői, hogy legyenek saját embereink, akiket meg lehet bízni – a munkahelytől kezdve a városi, megyei képviselőteken át az országos tagozatokig, az elnökségig – a valódi munkáltatóktól, azaz az önkormányzatoktól, a kormányzattól, valamint a pártoktól és egyéb hatalomra törekvő szervezetektől független, közvetlen munkavállalói érdekképviselői munkával és az értékvédelemből a szakszervezetre eső feladatok végzésével. Engem is ezért választottak meg – többes jelölésből, titkos szavazással – a KKDSZ alapító kongresszusának küldöttei. Innen, e választási bizalomból, s a feladatok megoldásának mindennapi, a szakmáktól, kollégáktól érkező sürgetéséből ered – tudatosan vallott – „kemény”, „rámenős” érdekképviselői munkatempóm és stílusom is. Manapság, amikor naponta érkező panaszok, segélykérések arról szólnak, hogy mind a törvényesség betartása és betartatása, mind a gazdálkodási feltételek megtartása, mind a munkahelyek számának megőrzése, a bérek és kötelező járandóságok kifizetése terén alapvető gondok vannak, amikor az MKM ismét gyenge érdekérvényesítő a kormányon belül, s az önkormányzatok nagy része – tisztelet a kivételnek – a legkevésbé nevezhető kultúrát pártolólnak, csak nagyon következetes, szinte nap mint nap új feladatokat adó küzdelem

során lehet meggátolni az ellehetetlenülést. Ebben kiemelkedő szerepet kell játszania a KKDSZ-nek, így – ha képességeim és a körülmények engedik – nekem is.

Számomra az eredmények a fontosak. Az intézmények működőképességének biztosítása, s az, hogy ebből fakadóan ne csökkenjen, inkább növekedjen a munkahelyek száma és, hogy a munkavállalók bérei, a pótlékok, egyéb juttatásainak köre bővüljön. Nem vágyom hatalomra, a szakszervezeti munkát – melyet örömmel végzek – hasznos szolgáltatnak tartom. Nem vagyok megvesztegethető, s ezért rendszeres önvizsgálataim is arról szólnak csupán, hogy a küzdelemben – amelyben soha nem vagyok egyedül – felkészülten, következetesen, aktívan veszek-e részt, szolgálom-e munkámmal a megegyezés lehetőségét, az eredményességet vagy nem. Munkavégzés közben azonos vagyok önmagammal, nincsenek lelkiismereti válságaim, amit a tárgyalóasztal másik oldalán ülők – azt gondolom – nem mondhatnak el magukról.

– *Nem állhatom meg, hogy a lehetőséget kihasználva, ne kérdezzem meg a közalkalmazotti tanácsok választásának eredményeit: mekkora a KKDSZ befolyása a könyvtárakban? Ha ez nem titok, kaphatnánk-e információt az egyes könyvtártípusokban megszerzett pozíciókról?*

– A KKDSZ tagsága – több mint 18 000 munkavállaló és nyugdíjas – kiválóan képviselte önmaga érdekeit a közalkalmazotti tanácsok megválasztásakor. Ahol választás volt, ott a munkahelyeken gyakran 100 százalékos arányban biztosították a munkavállalók a KKDSZ kollektív szerződési jogát, és az önkormányzati szintű képviseletre is felhatalmazták a KKDSZ települési, megyei tisztviselőit. Még nincs végleges összesítés az MKM és a kormány szintjén az országos választási eredményekről, de a szavazatok kétharmadának összeszámlálásából az már kiderült, hogy a teljes közgyűjteményi és a közművelődési területen egyedül a KKDSZ vált több mint 72 százalékos választási győzelemmel reprezentatívvá! Így az már biztos, hogy csak a KKDSZ vehet részt a teljes közgyűjteményi és a közművelődési terület képviseletében 1993. második félévétől az országos ágazati érdekegyeztetésben és a minden lényeges megállapodást megal-

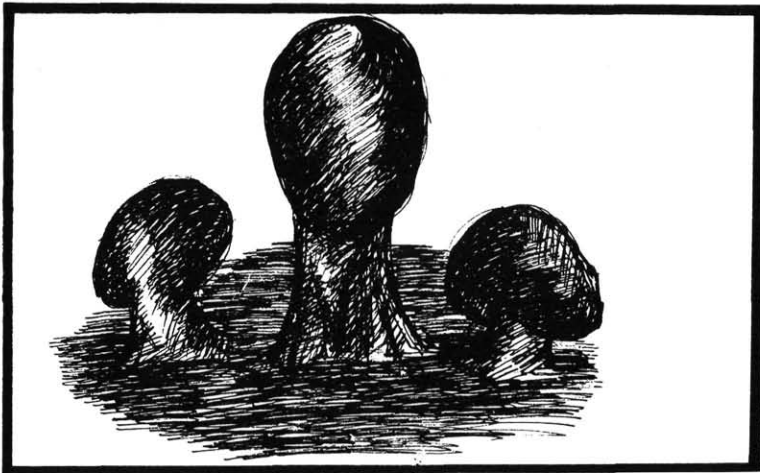
kotó Költségvetési Intézmények Érdekegyeztető Tanácsának (KIÉT) munkájában. Sem a TDDSZ, sem a javarészt önkormányzati köztisztviselőket, tehát nem közalkalmazottakat tömörítő, azaz megtévesztő nevet használó „Közalkalmazottak” Szakszervezete nem jutott be az érdekegyeztetés országos fórumaiba a mi területünk általános képviselőiben. A közgyűjteményeken belül a könyvtárakban is a KKDSZ szerzett nagy többséget a választások során az OSZK-tól a szegedi Somogyi Könyvtárig és a városi, községi könyvtárakig csaknem minden településen és minden könyvtártípusban. Köszönöm a választóknak, kollégáinknak a bizalmat, amelyet – mint eddig is – munkával és eredményekkel fogunk meghálálni. Remélem, hogy a KKDSZ tagsága mindennek következtében tovább gyarapszik majd, érdekérvényesítő ereje pedig – a választási eredmények következtében – megsokszorozódik! Szükség is van erre az erőre, hiszen az 1994. évi állami és önkormányzati költségvetési törvénynek a kultúra költségvetési pozícióit tovább rontó tervezetével előálló, s a közalkalmazotti bérendszert bevezetésének elhalasztását is elhatározó kormánnyal – hogy néhány aktuális vitapontot említsek – csak egy cselekvőképes, jó szervezetszűgű, a munkavállalók csaknem mindegyikét képviselni jogosult, nagy taglétszámú, s ebből következően anyagi és vagyoni nyomásgyakorló eszközökkel is rendelkező KKDSZ képes szembeszegülni. Erről győzött meg minket az elmúlt években megismert európai szakszervezeti gyakorlat is, melyben általános a mi területeinken a 80-90 százalékos szakszervezeti szervezetszűg az olyan aktív szakszervezetekben, amellyel a KKDSZ vált Magyarországon.

A KKDSZ most erős, országos legitimitással rendelkező szakszervezet, melynek – szövetségeseivel, a társszakszervezetekkel, a SZEFE-fel, a szakmai egyesületekkel, kamarákkal együtt –, további taglétszám-bővítéssel van esélye az eredmények kivívására. Bízom abban, hogy a tisztázást, az eredmények tisztaságát, az érdekviszonyok letisztulását hozza választási sikerünk, s azok a kollégáink is a KKDSZ tagjaivá válnak, akik máig távol tartották magukat tőlünk.

– Személyes megnyilatkozásaidat figyelemmel kísérve úgy tapasztaltam, hogy a KKDSZ programja túllép a közvetlen munkavállalói érdekvédelmen. Milyen legitimitási problémákat vet fel a kibővített szerepkör?

– Hibát hibára halmozunk, ha most, amikor ilyen válságos a helyzet, a szakmák képviselői a munkavállalói érdekképviseleti munkát, a szakmai értékvédelmet, valamint az intézmények működőképességének megóvásáért folytatott küzdelmet szét akarnák választani egymástól. A KKDSZ szakszervezeti tagokként kiváló szakembereket, nemzetközi hírű szakértőket is képvisel, akik – felkérésünkre – rendszeresen végeznek társadalmi munkát, mint törvénytervezetek és kormányrendelet-tervezetek véleményezői, KKDSZ-javaslatok kidolgozói. Ezek a szakértők és közgazdászok, jogászok készítik fel a KKDSZ-vezetőket mind a minisztériumi, mind a kormány szintű, mind a parlamenti tárgyalásokra, vagy közvetlenül ők vesznek részt azokon képviselőnkben. Nincsenek felhatalmazási hiányaink, „legitimitási” problémáink tehát akkor, amikor tárgyalunk, s azért sem érzékelünk ilyen gondokat, mert feladatainkat valamennyi összefüggés mérlegelésével iparkodunk megoldani, s nem engedjük meg azt, hogy kívülről, a mindenkor hatalom szétparcellázási törekvései mentén mester-séges határokat szabjanak nekünk. A lényeg az, hogy a hangsúlyok a KKDSZ-nél a munkahelyek megtartására és gyarapítására, a bérek és az azokhoz kapcsolódó, törvények által elrendelt juttatások megszerzésére, a munkajogi és a munkavállalókat védő általános jogi biztonság megteremtésére, a szociális és jóléti juttatások szétzilált rendszerének újbóli kiépítésére és működtetésére esznek, míg más testvérszervezeteknél a szakmai értékvédelemre, illetve az

intézmények védelmére. Azt gondolom, hogy a munkamegosztással nem lenne baj, ha – mint KKDSZ – más szervezetek is nyitottak lennének a presztízsharcoktól mentes, a tartalmi kérdések megoldására összpontosító, tehát érdemi együttműködésre. Ha összefogunk és folyamatosan koordináljuk közös munkánkat, akkor a KKDSZ segítségére lehet a társszervezeteknek, hiszen minket – a törvények erejénél fogva – azokon a fórumokon is érdemi tárgyalópartnernek kell elfogadni, melyekre ma még nem juthatnak be más szervezetek képviselői.

Mi ezért hoztuk létre még 1990-ben a Közgyűjteményi és Közművelődési Szervezetek Együttműködési Fórumát, valamint az Országos Szakértői Tanácsot, melyek működése sok jó javaslatot eredményezett eddig is. Helyzetbe kellene hoznunk egymást ahhoz, hogy szakmailag megalapozott, költségvetési szempontból sem irreális, megvalósítható gondolataink, közös kezdeményezésünk befogadására rá tudjuk kényszeríteni az aktuális hatalomgyakorlókat. Erre a munkára készek vagyunk.

– Úgy érzektem, hogy Horváth Tibor mondandójának egyik sarkpontja a fenntartó és az intézményvezetés viszonyának rendezési igénye volt. Horváth Tibor nagyon markánsan megkérdőjelezi a vezető fölötti/melletti szakszervezeti gyámolítást. Magam is azt hiszem, a vezetőt nem szabad megkímélni attól, hogy maga vívja meg a fenntartóval harcait. Nem látsz-e veszélyeket abban, ha a könyvtárakban a vezetőst egy védelmi gyűrűben élő gárda látja el?

– Más-más mezőkön csatázunk. A KKDSZ azt a felfogást képviseli, mely szerint a közgyűjteményi, közművelődési – javarészt kis létszámot foglalkoztató – intézményeken belül a vezető csupán első az egyenlők között, mivel ő is az intézmény közalkalmazottja. A valódi munkáltató a tulajdonosként is megnevezett, fenntartói jogokat gyakorló önkormányzat, kormányzat, vagy gyártulajdonos, civil szervezet, magánszemély. Jellemző, hogy ezek a szervezetek, személyek e jogaikból valójában semmit sem engednek át az intézményvezetőknek, miközben tényleges munkáltatói felelősségüket nyíltan nem vállalják. A KKDSZ ezt az ellentmondást akarja feloldatni a Közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény módosításakor az igazi munkáltató néven neveztetésével. Ezzel a költségvetési, finanszírozói garanciát nyújtó munkáltatóval kívánunk évente, később kétévente országos keret-kollektív szerződést kötni, megállapodni a

foglalkoztatási minimumokról, az A/1 kategória bértételének folyamatos emeléséről, a szociális és jóléti juttatásokról. E keret-kollektív szerződéseket kellene követniük az intézményeknek, amelyek e minimumhatárok felett csakis a többletvállalásokat rögzíthetnék. Így működik ez sok európai országban, s nálunk sem elképzelhetetlen egy ilyen rendszer megalkotása. Addig azonban, amíg ezt a rendet kialakíthatjuk, a KKDSZ abban segíti az intézményvezetőket – pontosabban: azokat a kollégákat, akik ezt igénylik –, hogy ott is tárgyalási, véleményezési, megállapodási jogot kínál fel számukra a KKDSZ tisztségviselőn keresztül, ahová az illetékes vezetőket meg sem hívják. Ilyen például az intézményi költségvetési, bérfejlesztési érdekegyeztetés, melynek önkormányzati, kormányzati fórumain csak a reprezentatív szakszervezetek jogosultak a képviselőre.

Felesleges időpazarlás tehát az ezzel ellentétes érdekeket keresni, ha az alapvető szerepmeghatározásban azonosan vagy hasonlóan gondolkodunk, s a vezető – pl. szakmai tudásával, tájékozottságával, tapasztalataival, javaslataival és cselekvő erejével – valóban első az egyenlők között. Ha nem így van, ha alkalmatlan a vezető, nem képes vagy nem akar együttműködni a munkatársakkal, az érdekképviselővel, s mindez objektív tényekkel, érvekkel és összefüggésekkel bizonyítható, akkor a KKDSZ – a munkahelyek és a dolgozók védelmében – független szervezetként, klasszikus szakszervezeti jogokat gyakorolva fellép a vezetői megbízatás visszavonása érdekében. Egyéb esetekben azonban – s ez a gyakoribb – a KKDSZ, tagjainak megbízása alapján a fenntartónál, tehát az intézményen kívül, attól (a fenntartótól) független szervezetként jogosult védeni a vezetők munkavállalói érdekeit is.

– Be kell vallani, hogy örökségünk egy olyan könyvtári rendszer, amelyben a tulajdonosi-fenntartói szerepek látszólag nagyon a helyükön voltak. Ez a légvár az utóbbi években összeomlott. Mit gondolsz a tulajdonosi felelősség jövőjéről?

– Nem minősítem összeomlott légvárnak a közelmúltat. Azt gondolom, hogy meg kellene engednünk magunknak azt a luxust, hogy indulatoktól mentesen, szakmai alapon, realisan értékeljük végre pl. a könyvtári intézményrendszer, a rendszerátalakításra való képességünk kifejlesztésében, mert egy ilyen – nem politikai szempontok által meghatározott – számvetési rendkívül sok, továbbvitelre és fejlesztésre alkalmas értéket mutatna meg mindannyiunk számára. Nagy valószínűséggel állítom, hogy csakis így juthatunk el annak felismertetéséig, hogy a mindenkorai tulajdonosnak – legyenek azok önkormányzatok, kormányok, tőkések, civil szervezetek vagy magánszemélyek – mindenekelőtt működtetniük kell az intézményeket és a tevékenységeket, ha valódi civil társadalmat akarunk, ha demokratikus – tehát kultúrával együttélő – berendezkedésben gondolkodunk, mivel ez a tulajdonosok elsődleges kötelessége.

– A működtetési, tevékenységi és foglalkoztatási normákat pedig szaktörvényeknek, országos megállapodásoknak kell tartalmazniuk. Ezekben belül pl. rögzíteni kell egy négyzetméter könyvtári tér működésének valódi kiadásai számítási rendjét, hogy objektíven lehessen meghatározni a finanszírozási kötelezettségvállalást, pontosan meg kell fogalmazni a könyvtári dolgozók jogviszonyának sajátosságait, hogy létszámkereteket és bérezési feltételeket lehessen kialakítani – hogy csak néhányat említek a KKDSZ követelményei közül. Ezzel kényszerítenék ki, hogy a valódi tulajdonos (vagy tulajdonosok) ne viselkedhessen(hessenek) úgy, mint például a Videoton MDF-es „tulajdonosa”, akinek egyik első dolga az volt, hogy megpróbált megszabadulni könyvtárának működtetési gondjaitól. Bízom abban, hogy az új törvények erejénél fogva és a közelmúltban alkotott törvények módosításával a tulajdonosokat saját – gyakran

fel sem ismert – érdekeik mentén a jó gazda gondosságára készíthessük tulajdonosi szerepükből fakadó kötelezettségeik maradéktalan teljesítésére.

S itt eltér a KKDSZ javaslata attól, melyről Horváth Tibor, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének általam is nagyra becsült elnöke ismertetett és véleményezett. Mi két évvel ezelőtt – az úgynevezett szakszervezeti művelődési intézmények és tevékenységek működtetése érdekében – azt kezdeményeztük, hogy valamennyi tulajdonos (szakszervezetek, állam, önkormányzatok, új tőkés) együttesen vegyék ki ezeket a tulajdonokat a privatizációs eljárásokból és önkéntesen, a közös érdekek – pl. átképzés, képzés, továbbképzés – képviselőiben hozzák létre a Munkavállalói Kulturális Alapot. Ebbe az Alapba helyezték be tulajdonaikat és ezt támogassák költségvetési és egyéb anyagi eszközökkel. Az Alap – melyet a tulajdonosok teljes körét és a szakmákat, valamint a munkavállalókat és az intézményhasználókat demokratikus választás útján tömörítő Öngazgató Szervezet működtetne – saját tulajdonainak bevételéből, költségvetési, önkormányzati támogatásokból, profitok egy részének átengedéséből, civil szervezetek által meghirdetett pályázatokon nyerhető támogatásokból, a használók befizetéseiből és egyéb, saját forrású bevételekből finanszírozná az intézmények és tevékenységek működési költségeit. Ez a javaslat lényege, melyet eleinte támogatni látszottak a kormányzati szervek is, de a gyakorlati lépések sorra elmaradtak. Én nem adtam fel a reményt, s miközben évről évre (gyakorlatilag egyedül) küzdünk ezen intézmények költségvetési támogatásának megőrzéséért, bízom abban, s azért is dolgozom, hogy a felismert érdekektől belátható időn belül jussunk el a közös cselekvésig, mert ezeknek az értekeknek a megmentése egyre sürgetőbb feladat.

– *Minden időszak, amikor a változások tömegesen jelentkeznek, a szakmákon belül is érdekellentéteket termel ki. Azt hiszem, ma a könyvtárosság is ezt éli át. Ez igen nagy kísértést jelent mindenkinek a beavatkozásra. Hogyan látod a különböző képviselői szervek kompetenciáját?*

– Az érdektagság nemcsak a társadalomra, hanem civil szervezeteinkre, közöttük a közgyűjteményi és közművelődési szervezetekre is jellemző. Más-más érdekeket jelenít meg az MKE, a KIK és a KKDSZ. A másság feszültségeket is okoz, melyeket olykor nehéz elviselni. A feszültségek pedig mesterségesen is szíthatók, például úgy, hogy egy-egy szervezetnek szigorú választási megmértetéssel kell bizonyítania legitimitását, míg másoknak nem, vagy úgy, hogy vannak szervezetek, amelyek rendelkeznek törvényi garanciákkal érdekképviselői jogaik érvényesítéséhez, mások nem. A konstruált konfliktusokon pedig – amíg a közös fellépés el nem söpri az útból ezeket – csak úgy lehetünk úrrá, ha nyílt, kölcsönös és folyamatos információcserével, egyeztetésekkel, együttműködéssel segítünk magunkon.

A KKDSZ az egyenjogú és egyenrangú autonóm szervezetek együttműködését komolyan – igaz, eddig a szükségeshez képest annál kevesebb eredménnyel – szorgalmazta és ösztönzi most is. Jó lenne, ha a soron következő költségvetési vitákban és a szaktörvényekkel összefüggő törekvések érvényesítésében az eddigieknél összehangoltabban léphetnének fel a szakmai és intézményvédelemre szerveződött érdekképviselőkkel.

Minden hátsó gondolat nélkül beszéljünk még a jövődről. Aki politizál vagy az érdekvédelemben vesz részt, számíthat arra, hogy bármikor véget érhet politikusi, mozgalmi pályája. Az általa védett területek közül szakemberként melyiken folytatódnád szívesen pályádat?

– A sokadik, személyemmel kapcsolatos kérdésből, s különösen ez utóbbiból világosan kiolvasható a minisztériumi főtisztviselő jámbor óhaja, amit megértek persze, hiszen nem könnyű velem vívni naponta, s elviselni, hogy gyakran

érvényesíteni is tudom azt, amivel a KKDSZ tagjai megbíznak... Komolyra fordítva a szót azonban – s válaszolva a kérdésre – el kell mondanom, hogy munkavállalóként az eddigi legboldogabb öt évemet múzeumban töltöttem el, mint a szombathelyi Svaria Múzeum tudományos szakkönyvtárának könyvtárosa. Azóta is szeretettel gondolok vissza azokra az emberekre, akikkel együtt dolgozhattam, a folyamatos tanulás, a kutatómunka, a szerkesztés, az írás örömeire. Időközben azonban egyéb ismereteket és tapasztalatokat szerezhettem, például kulturális menedzseri, művelődésgazdasági, szociológiai és politológiai, érdekképviseleti területeken, könyvek és folyóiratok szerkesztésében, írásában, kiadásában vehettem részt, amely feladatok szintén vonzanak. Nem tudok tehát egyetlen szakmát megnevezni, amelyet kizárólagosan akarnék művelni akkor, ha a soron következő KKDSZ kongresszuson másra esne a választás. Szeretnék azonban hasznos, értelmes feladatok megoldásával foglalkozni a jövőben is, s bízom abban, hogy erre lesz lehetőségem.

– *Köszönöm az interjút.*

Sóron László

Tárolókönyvtár Magyarországon

Fejlesztési tanulmány a WB-projekthez

A fejlett civilizációjú országok nagy hatékonyságú könyvtári-információs rendszerek szolgáltatásait élvezik. Más szóval, a könyvtári-információs rendszerek és intézmények a felhasználó számára szükséges szolgáltatásokat nyújtják, mindig változtatva a változtatni valókat, újrafogalmazva a korábbi doktrínákat.

A hetvenes évek eleje óta a számítógépes bibliográfiai kereső rendszerek hatalmas mértékben megnövelték a primér dokumentumok iránti igényeket: elsősorban az utolsó három-öt-tíz évben kiadottak vonatkozásában, de megemelkedett a korábbi művek iránti igény is. A tudományos-irányítási-üzleti információs igények újfajta kommunikációt, újfajta sebességet igényeltek.

A könyvtári gyűjtemények természetes reakciója ezen igénynövekedésre a szolgáltatások jelentős fejlesztése volt. Nem előzmények és alapok nélkül. A száz vagy éppen több száz éves hatalmas gyűjtemények már a század elejétől feszegették a tradicionális könyvtárépületeket és a szakma kereste a racionális megoldásokat. Így már a század első évtizedében az amerikai Harvard Egyetem (háttér)tároló raktárba vonta vissza a kevésbé vagy ritkábban használt dokumentumokat. A későbbiekben az ilyen megoldás már több hasonló gondú gyűjtemény együttműködését eredményezte, létrejötték a megőrző-szolgáltató funkciójú tárolókönyvtárak, ahol az eredeti tulajdonos lemondott vagy a tulajdonjogáról vagy a korábban nála is meglévő példányról, abban a biztos tudatban, hogy szükség esetén a tároló könyvtártól igényelheti a kért dokumentumokat. Az ilyen típusú könyvtári gyűjtemények a második világháború után, de különösen a nagy fejlesztést hozó hatvanas éveket követően Európában is elterjedtek. Közben az amerikai példa tovább lépett, a ritkábban használt anyagok megelőző-szolgáltató tárolókönyvtára a könyvtári együttműködésben részt vevők megbízásából mind gyakrabban kapott aktív gyarapítási megbízásokat, vagyis a résztvevő húsz vagy kétszáz könyvtár tudatosan úgy döntött, hogy

bizonyos dokumentumokat elég csak a mindnyájukat kiszolgáló „tároló” könyvtár részére megrendelni. Az új dokumentumok beáramlásával a szolgáltató jelleg csak tovább erősödött, s ezt fokozta a technikai innováció, a számítógépes adatbázisok nyújtotta lehetőségek hasznosítása. Hármás transzformáció ment tehát végbe. Raktárkiváltó (háttér)tároló – kooperatív tároló könyvtár – aktív (új dokumentumokra is kiterjedő) dokumentumszolgáltató központ.

Amikor Magyarországon tárolókönyvtári gondolatokat érlelünk, érdemes mindezen funkciókban gondolkodnunk, s ezután még az is meggondolandó, van-e egyéb ráruházni kívánt tennivaló.

Gyűjtemények – állományok

A hazai könyvtárak számára vajmi ritkán épülnek új otthonok, s ha igen, akkor is gyakorta a pénzügyi nehézségek leszorítják a megvalósítás mértékét, gyakran az új épület elkészültekor beprogramozva a majdani elhelyezési gondokat (ez még a nemzeti könyvtár, méreteit tekintve egyébként impozáns vári épületénél is bekövetkezett). Csűry István klasszikusnak számító tanulmányában (Nagy könyvtáraink raktározási problémái = *Magyar Könyvszemle* 72. /1956/ 15–27. p.) 1956-ban részletesen szolt nagy könyvtáraink elhelyezési-raktározási gondjairól. Az általa vizsgált, országosan legjelentősebb 12 könyvtárnak 1945 végén 4,52 millió könyve és időszaki kiadványkötete volt, majd 1954 végére az összegzett állomány 6,18 millióra nőtt, vagyis tíz év alatt a növekedés 1,65 millió könyvet és folyóiratkötetet tett ki. Ugyanezen tucatnyi könyvtár állománya 1974-ben elérhette a 8,5 milliót, majd 1984-re összegzett állományuk megközelítette a 10,5 milliót. Vagyis negyven év alatt 6 millióval, a korábbinak 125%-ával növekedett. Más oldalról elmondható, hogy éppen e negyven év kiadványai dominálhatnak a gyarapodáson belül (a retrospektív gyarapítás – az 1945 előtti dokumentumokból – bizonyára nem lépte túl a 10%-os küszöböt). Már Csűry számításai szerint a letétbe adható anyag, tehát amely bizonyos kritériumok szerint nem elsőrendűen fontos a használat számára, meghaladta a 650 ezer kötetet, vagyis több mint 10% volt. Minden nemzetközi becslés röviden abban összegezhető, hogy a könyvtárak állományának legalább negyedét aligha veszi kézbe használó akár 10 év alatt is. Ilyen becslésekkel élve ma csak a 12 könyvtárnak 1,5–3 millió „letétbe adható anyaga” lehet (Csűry kifejezésével élve). Ismét más megközelítéssel becslésszerűen elmondható, hogy a nagykönyvtárak állománygyarapodása kb. 2/3–1/2-ed részt magyar kiadványokat, s kisebb részt külföldi kiadványokat jelent (minél kisebb könyvtárról van szó, tendenciaszerűen annál jelentősebb a belföldi anyagok aránya – szakkönyvtár esetében, míg a közművelődési és iskolai könyvtáraknál feltételezhetően kb. 1:9 a külföldi és belföldi dokumentumok aránya). Az 1950–1985 közti kultúrstatistikai adattár (Oktatás, művelődés 1950–1985. Bp. KSH, 1986. 156. p.) szerint 1982-ben az ország több mint 15 ezer könyvtárában összesen 107,3 millió dokumentumot őriztek. Ebből könyv és (hiányos adatokkal) periodika 86,3, illetve 5,6 millió, míg 1965-ben a 17,5 ezer könyvtárban 38,5 millió könyv és 2,6 millió periodika volt.

Akárhonnán közelítjük meg tehát a hazai gyűjteményeket, s akár tucatnyi, akár ennek ezerszeresével növelt könyvtárral számolunk, egyértelmű a végeredmény: a kilencvenes évek könyvtári állományának közel fele az utóbbi évtizedekből származik, tehát sok-sok milliós az a nagyságrend, amelyet hatékony megőrzési koncepció és együttműködés alapján legalább nagyságrenddel kisebb számban is elég lenne megőrizni és szolgáltatni.

Tárolókönyvtári funkciók

A világszerte mintegy két tucat államban megvalósított és sok másban tervezett tárolókönyvtárról számos koncepció és igen gazdag szakirodalom szól: erről ad bevezetőt korábbi tanulmányunk. (*Sonnevend Péter*: Tárolókönyvtárak és dokumentumellátás = *Könyvtári Figyelő* 30. /1984./ 486–492. p.) Leglendületesebben a lehetséges elvárást – vagy épp maximumot – tíz éve fogalmazták meg kollégáink egy máig is igen korszerű és aktuális nyilatkozatban (*Futala Tibor–Horváth Tibor–Papp István*: Együttműködés vagy rendszerszervezés = *Könyvtári Figyelő* 29. /1983./ 455–470. p.). Álláspontjuk szerint a „könyvtári rendszerünk horizontján kibontakozó tárolókönyvtár nem egynek tekinthető a központi szolgáltatások közül, hanem olyannak, amely több másíknak is növeli határfokát, s velük együtt teljesíti igazából saját feladatait is. Feladatkörét ezért a teljes könyvtári rendszer szempontjából kívánatos meghatározni, egyaránt tekintetbe véve az országos könyvtárközi kölcsönzés, a nemzeti dokumentumbázis összehangolt gyarapítása, a ritkán használt vagy feleslegessé váló állományrészek kivonása, az állományvédelem központi megoldást sürgető követelményeit. Ezért talán helytelen is tárolókönyvtárnak nevezni, hiszen sokkal aktívabb szerep jut számára a könyvtári rendszerben, mint pusztán az ilyen vagy olyan okból hozzákerült állományok megőrzése”. A szerzők előtt kimondva is a brit dokumentumszolgáltatató központ képe lebegett.

Mielőtt a koncepcionális tervezés további hazai hozamát összefoglalnók, röviden érdemes kitérni a reálfolyamatra. A hetvenes évek elején megindult tervezés révén az évtized végére elkészülhetett volna, de végül csak 1984-ben vált beüzemelhetővé a nemzeti könyvtár égisze alatt Törökbálinton létrehozott (országos) tárolókönyvtár. Ekkorra néhány nagykönyvtár is kiépítette a DEPO-városban saját háttérraktárát (OMIKK, MTA Könyvtára, KSH Könyvtár). Az OSZK Főlépédmány Központjában már csaknem egy évtizede gyűjtötték a leendő tárolókönyvtári anyagot, így 1986 tavaszán közel százezres állományt telepítettek a raktárszelvény egyik felébe (a másik fele beruházási keret híján nem volt – s azóta sincs! – könyvraktárrá kiépítve, azaz ez egy nyolc és fél méter magas „hangár” látványát nyújtja máig is). A felszelvény is ökonomikusan 300–400 ezer kötet befogadására alkalmas lehet (máig sok, ideig-óráig tárolandó anyag is helyet kap a raktártérben). Az eltelt közel egy évtizedben e tárolókönyvtári gyűjtemény gyarapítása folyamatos volt, évi 4–5 ezer kötet könyv és periodika került a gyűjteménybe, főként a társadalom- és természettudományok, valamint a szépirodalom köréből. Az OSZK a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek első felében nagy erőfeszítéseket tett, hogy világosan körvonalazhassa az országos tárolókönyvtár gyűjtőkörét. Ennek érdekében megkereste a legfontosabb nagykönyvtárakat kooperációs megállapodás megkötése érdekében. E tárgyalások számos esetben sikerre vezettek (pl. az Országgyűlési Könyvtár vállalta a jogi és államtudományi anyag tartós megőrzési funkcióit, ugyanígy a Veszprémi Vegyipari Egyetem Könyvtára a kémia és vegyipar irodalmát, a KSH Könyvtára a statisztikát). E kör azonban akkor – s azóta – nem vált teljessé, tehát ma is aktuális feladat a tárolókönyvtári gyűjtőkör pontos megállapításához a lehetséges partnerek kézzelfogható felelősségvállalása. Ma mindenestre a nemzeti könyvtári tárolókönyvtár működőképes (állományában több mint 130 ezer mű található), jóllehet a kommunikációs-másolási technikai hiány miatt teljesítőképessége sok kívánnivalót hagy maga után.

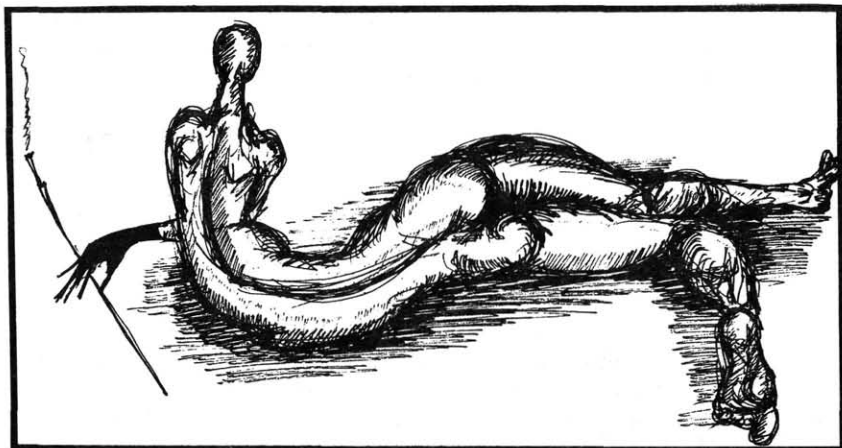
A nyolcvanas évek közepén a hazai könyvtári irányítás több ízben foglalkozott a probléma átfogó megközelítésével. Előbb *Futala Tibor* és *Havasi Zoltán* fogalmazta meg elképzeléseit, majd e sorok írója kapta az Országos Könyvtár-

ügyi Tanácstól azt a megbízást, hogy a különböző megoldási változatokat képviselő szakemberek együttes munkabizottsági részvételével dolgozza ki a magyarországi tárolókönyvtári megőrzés és szolgáltatás lehetséges megoldását. A koncepció 1986 végén készült el, majd 1987 tavaszán az OKT plenáris ülésen megtárgyalta és jóváhagyta: az alapszöveg megjelent a szakajtóban is. (*Sonnevend Péter: Tervszerű állományapasztás – fölőspéldány-hasznosítás – könyvtári anyagok megőrzése = Könyvtári Figyelő 33. /1987./ 604–610. p.*)

E koncepció lényegi mondandóját már a címében is jelezte: három egybe-függő fogalmat és tennivalót kapcsolva össze. Tervszerű állományapasztás – fölőspéldány-hasznosítás – könyvtári anyagok megőrzése, utóbbin azt értve, hogy az eddig a könyvtári jogszabályokból hiányzó, s nemegyszer gyökeresen félreértett megőrzési funkciót úgy kell szabályozni, hogy a megőrzés egyben minél célratörőbb szolgáltatást is eredményezzen. A konkrét javaslat maximális rövidséggel úgy foglalható össze, hogy tíz-tizenkét nagykönyvtár rendszerező együttműködésével a legfontosabb tudományterületek és dokumentumtípusok lefedhetők, s az így elképzelt tárolókönyvtári együttműködés gazdasági szempontból is költségtakarékos. Az elmúlt két évtized lényegi fejleményeinek (konceptcionális tervezés, konkrét beruházás és gyűjteményfejlesztés, kooperatív szándékok és eredmények) összefoglalása véleményünk szerint azért volt szükséges, mert a továbblépés az előzmények ismeretében sikeresebb lehet, másrészt az is nyilvánvalóvá válhat, hogy nem nullpontról indul a mostani innováció, jöllehet a korábbi törekvések egyikét sem sikerült igazán ütőképes gyakorlattá változtatni.

A modern értelmezésű tárolókönyvtár lehetséges alapfunkciói:

- ritkán használt állományrészek megőrzőhelye,
- összehangolt állománygyarapítás szervezője és résztvevője,
- könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltató gyűjtemény, illetve központ,
- állományvédelmi munkálatok szervező és kivitelező intézménye,
- az információ- és dokumentumszolgáltató funkciók összekötője,
- a könyvtári gyűjteményekből kikerülő állományrészek újrahasznosítója bel- és külföldi könyvtárak irányában (utóbbiaknál hangsúlyosan: határon túli magyar könyvtárakhoz),

- más országoktól érkező könyv- és folyóiratadományok fogadója és elosztója (Soros, Sabre, Volkswagen stb.),
- a könyvtári együttműködés lehetőségeinek és megvalósításának „előharco- sa”, különös tekintettel a számítógépes adattárak létrehozására, a retrospektív konverzióra stb.

A dokumentumszolgáltató tárolókönyvtár működése és szolgáltatásai

Egy hatékony szervezet működésének alapfeltételei: – világos és egyértelmű célrendszer; – a feladatok pontos rangsorolása; – a céloknak és feladatoknak adekvát feltételek; – az érdekvizonyokat kifejező és a célokat szolgáló irányít- ás; – megfelelő visszacapcsolás (ellenőrzés, értékelés); – a lehetőségeknek és adottságoknak megfelelő fokozatos megvalósítás.

Természetesen mindez feltételezi a kiinduló helyzet precíz számbavételét. Ezért érdemes ezzel kezdeni.

I. Helyzetkép

a) Állományok. A 150-200 fontosabb magyar könyvtár ritkán használt állomá- nya bizonyára többmillió nagyságrendre tehető. Ebből várhatóan a tároló- könyvtári fejlesztés révén elhelyezést igényel az első öt évben 0,5-1 millió kötet könyv és folyóirat. A későbbiekben – tizenöt éves perspektívában gondolkodva – várhatóan további 1-1,5 millió kötet kerülhet átvételre. A többszempélyű ésszerű szinten tartása révén a tárolókönyvtár az első öt évben 400-700 ezer kötet, míg 15 év alatt összesen 1-1,2 millió kötet befogadására kell, hogy felkészüljön. Külön kérdést jelentenek a hírlapok, ezekre a tárolókönyvtári gyűjteményi profilnál még visszatérünk.

b) Raktári férőhely és fejlesztési lehetőség. Az OSZK jelenlegi törökbálinti tárolókönyvtári objektumában (a három szinten beépített 600 m² alapterületen) mintegy 300 ezer kötet nyerhet elhelyezést. A jelenleg beépítetlen felszervény esetében két lehetőség merül fel: – a másikkal hasonlóan tradicionális három- szintes öntartó beépítést hajtunk végre; – a raktártér minél hatékonyabb kihasz- nálása érdekében tömör raktározást kezdeményezünk (illetőleg a kettő vala- milyen megosztott változatát). Előbbi esetben – egyéves raktárépítés után – össze- sen mintegy 700 ezer kötet lesz elhelyezhető, míg a második esetben előzetes becsléssel élve legalább 1 millió kötet. Mindenesetre mielőbb szakértő építész- nek kell állást foglalnia a tömör raktári megoldás lehetősége dolgában.

Amennyiben a későbbiekben részletesen leírt kooperatív tárolókönyvtári kon- cepció fog érvényesülni, úgy a jelenleg is törökbálinti férőhellyel rendelkező másik három nagykönyvtárral együtt a DEPO-város (több)millió dokumentum- vagyont fog őrizni és forgalmazni.

c) Jogi helyzet és tulajdonjog. Itt legalább három kérdést kell érinteni: – a magyar könyvtárak megőrző funkcióinak kodifikálása; – a meglévő állományok- kal való rendelkezés lehetősége, illetőleg szabályozása; – a tárolókönyvtári megőrzésre átvett dokumentumok tulajdoni helyzete.

A jelenlegi jogi helyzet (1986. évi elnöki tanácsi törvényerejű rendelet és végrehajtási utasításai) csak általánosságban rendelkezik a tekintetben, hogy a magyar könyvtár feladata a hazai, illetve a világkultúra értékeinek megőrzése. Ezen túl semmi pontosítás nincs, nem részletezve itt a 3/1975. sz. PM–KM rendeletet, amelyre még visszatérünk (s amely nagyrészt reménytelenül elavult). Nincs funkcionális szempontú megőrzési felelősség kijelölve. Ezt kezdeményezte

már az 1987-ben az OKT-nak készített előterjesztés is, de most már nyilván csak az új könyvtári törvényben kaphat helyet a kérdés rendezése. A lehetséges jogi rendelkezésre még szintén visszatérünk, ezúttal csak exponáljuk a kérdést (a nemzeti könyvtári hungarika megőrzésén túlmenően). Elképzelésünk lényege, hogy mintegy tíz hazai nagykönyvtár lenne illetékes a megőrzés terén, illetőleg ők lennének jogosultak eldönteni, hogy adott dokumentum megérdemli-e a tartós megőrzést.

A jelenleg még érvényben lévő 3/1975-ös miniszteri rendelet egyrészt formailag a birtokló könyvtárra bízta a számára már nem szükséges dokumentumok selejtezését, de olyan nehézkes és bonyolult eljárásmodot ír elő – a felettes hatóság, illetve fenntartó részéről történő engedélyezéstől az országos főlőpéldány-hasznosítási hierarchiába való bekapcsolódásig –, hogy nem véletlenül e rendelet határait egyre több könyvtár lépi át. A jövőbeni könyvtári törvény nyilván a könyvtárra, illetőleg felelős vezetőjére bízta a gyarapításhoz hasonlóan a selejtezés jogát is. Országos szinten egyedül azt érdemes meggondolni és szabályozni, hogy az országban egy-két példányban meglévő vagy megmaradt példányok/művek esetén – a központi lelőhely-nyilvántartás (központi katalógusok) kimutatása alapján – mi legyen az eljárás. Feltehetőleg jó lenne tárolókönyvtári megőrzésre átadni. A század elején Amerikában működött (háttér)tárolók megtartották a beküldő könyvtár tulajdonjogát, de minden későbbi ilyen típusú együttműködés azon alapult, hogy a tulajdonjog átszármazik a tárolókönyvtárra! Ugyanis csak ez garantálja a racionális számú példányban történő megőrzést (ellenkező esetben esetleg akár 10-15 példány is kényszerűen megőrzésre kerülne, hiszen mindnek van eredeti tulajdonosa, aki ragaszkodhat példányához). Tehát egyértelműen olyan helyzetet kell teremteni, hogy a tárolókönyvtár lesz a tulajdonos. Az már továbbvezető kérdés, hogy maga a tárolókönyvtári gyűjtemény elvben és általánosságban lehet egy kooperatív vállalkozás – egy könyvtári egyesülés – közös eszmei tulajdona. Ez meggondolandó és ésszerű is lehet, ha a résztvevőknek van ilyen irányú kívánsága.

II. Célok

A tárolókönyvtári fejlesztés alapvető célja a felhasználó számára szükséges dokumentumok rendelkezésre bocsátásában való részvétel. Minthogy e tekintetben a bel- és külföldi dokumentumok s a legkülönbébb dokumentumtípusok egyaránt szerepet játszanak, a tárolókönyvtár gyűjtő- és szolgáltatóköre olyan széles legyen, hogy minden beleférjen.

A tárolókönyvtár nem elsőrendű feladata a gyűjteményfejlesztés a hagyományos könyvtári értelemben, más szóval nem kell olyan világos gyűjtőkori határokkra törekedni, mint az átlagos könyvtáraknak. Helyesebb talán az a megkülönböztetés, hogy míg egy általánosságban vett könyvtár meghatározott olvasói kör igényeihez szabja gyűjtőkörét, addig a tárolókönyvtár a gyűjtemény méretéből következően vonzza az olvasói igényeket (könyvtári közvetítéssel). Minden könyvtár úgy érezheti, hogy az általa nem őrzött dokumentum a tárolókönyvtárban elérhető. A tárolókönyvtár a szolgáltató alapfunkció mellett hozzájárul az állománymegóvás országos tennivalóihoz is, egyrészt magával a létevel, hiszen az esetleg egyébként rossz körülmények közt tárolt dokumentumokat megfelelően tudja raktározni, de közvetlenül is: kiéptendő állományvédelmi munkájával. Ennek lesznek állagmegóvó jellegű rétegei (rossz állapotú kiadványok használatra bocsátáshoz való rendbetétele), de várhatóan inkább a mikro- s esetleg később az elektronikus hordozókra való átvitel kaphat komolyabb szerepet (külföldi napilapot inkább mikrofilmen érdemes megőrizni, illetve bizonyos téma- és dokumentumkörökben a tárolókönyvtár megszervezője lehet a CD-

ROM-ra vételnek, itt példaként felhozható a Library of Congress, amely a régi amerikai térképeket vitte lemezre – Magyarországon az egyre terjedő kompaktlemezes technológia könyvtári célzatú műhelyei közé feliratkozhat a tárolókönyvtár).

A közvetlen igényre történő dokumentumszolgáltatás és az állományvédelem mellett a tárolókönyvtár harmadik alapvető célja a minél szélesebb körben kibontakoztatandó könyvtári együttműködés elősegítése. Információ és dokumentum, használó és információ és dokumentum összekapcsolását segíti ezzel elő.

A szolgáltatásorientált tárolókönyvtár a fejlett technika igénylője, hasznosítója és ezzel együtt meghonosítója-terjesztője. A kooperatív szándék, a modern technika és a dokumentumszolgáltatás országos szintű hatékonyság javítása feltételezi, hogy a tárolókönyvtár hathatós lökést ad az állománygyarapítási kooperációnak, egyben vállalva gyűjteményébe azt, amit a partnerek már új anyagként oda szánnak.

III. Feladatok

1. Az OSZK jelenlegi törökbálinti raktárának rendezése, a valóban tárolókönyvtári anyag megtartása, az ideiglenesen odakerült dokumentumok sorsának, elszállításának ütemezése (pl. OSZK kiadványtár, KMK Szakkönyvtár, Országgyűlési Könyvtár átmeneti letétje) – határidő: 1993. november.

2. Az OSZK törökbálinti beállványozatlan félszelvényének beruházására vonatkozó kivitelezés tervezése, kivitelező meghatározása – határidő 1993. december.

3. A törökbálinti tárológyűjtemény géprevitelének megtervezése – határidő: 1994. január.

4. A géprevitel eszköz- és munkaerő-feltételeinek megteremtése – határidő: 1994. március, betanítás: április, munka indul: május.

5. Az ország 30-40 legnagyobb könyvtárában állományfelmérés kezdeményezése és lefolytatása a tárolókönyvtárba utalandó mennyiségek meghatározás céljából – határidő: 1994. március.

6. A legnagyobb könyvtárak (kb. 10) tárolókönyvtári kooperációs lehetőségeinek kidolgozása, az együttműködés szervezeti kereteinek meghatározása és a szükséges megállapodások megkötése – határidő: 1994. március.

7. Az OSZK törökbálinti tárolókönyvtárából a profilidegen anyagok elszállítása – határidő: 1994. március.

8. Az OSZK törökbálinti raktárának félszelvényében a tervezett beruházás megvalósítása – határidő: 1994. május.

9. Országos tárolókönyvtári együttműködés irányító tanácsának és szakértői bizottságának felállítása – határidő: 1994. május, az eljárási kérdések szabályzatba foglalása: június, a tárolókönyvtárba utalandó-átadandó anyagok menetrendjének meghatározása.

10. A szállítások előkészítése – határidő: 1994. szeptember.

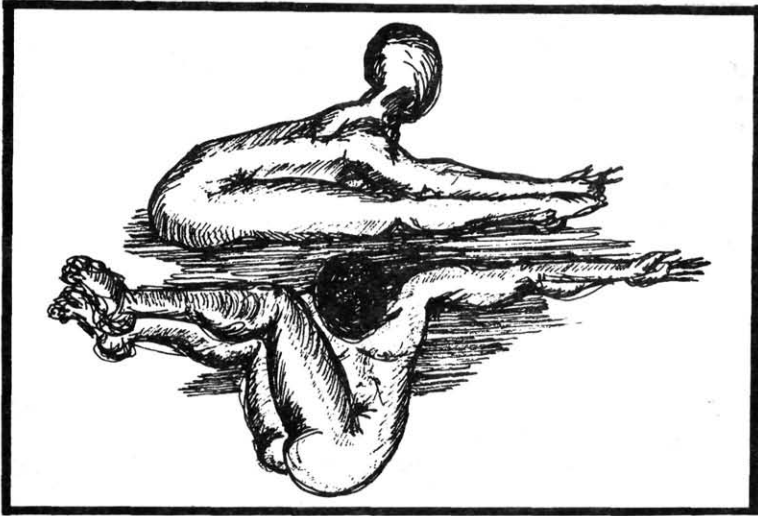
11. A tárolókönyvtár(ak)ba utalandó anyagok átadásának befejezése – határidő: 1996. december.

12. A tárolókönyvtári gyűjtemények géprevitelének befejezése – határidő: 1997. december.

Megjegyzések és értelmezések a fenti pontokhoz:

ad 3) a törökbálinti számítógépesítés kereteinek meghatározása szorosan függ az országos központi katalógus, illetőleg osztott katalogizálás terén hozandó döntésektől, más szóval a tárolókönyvtár ezen osztott katalogizálás egyik köz-

vetlen résztvevője, tehát a működést ezen országos kooperáció előírásaihoz kell igazítani.

ad 5) az országos állományfelmérés szervezője az OSZK Dokumentumforgalmi főosztálya lehet, munkáját – kellő pénzalappal – külső szakértőkkel érdemes támogatni. A 30-40 legnagyobb könyvtár az állami költségvetési pénzekből működő nyilvános gyűjteményekből kerülhet ki (nemzeti könyvtártól egyetemi könyvtárakig és országos szakkönyvtárakig).

ad 6) Elképzelésünk szerint az országos tárolókönyvtári megőrzési funkció dolgában szóba jöhetnek a következő könyvtárak:

- OSZK Tárolókönyvtár: bel- és külföldi hungarika (könyv, időszaki kiadvány, AV-dokumentumok stb.), külföldi napilapok, társadalomtudományok (később meghatározandó körben), esetleg természettudományok (ha szükséges), szépirodalom.

- Országos Műszaki Könyvtár: műszaki tudományok, természettudományok (később meghatározandó körben).

- Orvostudományok: Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár vagy Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtára.

- Mezőgazdasági tudományok: Országos Mezőgazdasági Könyvtár vagy valamelyik szakegyetemi könyvtár (Kertészeti, Gödöllő),

- Országgyűlési Könyvtár: jogi és hivatalos kiadványok, nemzetközi szervezetek dokumentumai.

- KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat: statisztikai kiadványok.

- Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára: építés- és vízügyi dokumentumok, természettudományok (később meghatározandó körben).

- Országos Idegennyelvű Könyvtár: nemzetiségi lakosság ellátását szolgáló kiadványok.

- Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum: pedagógiai és oktatási dokumentumok.

E tíz könyvtár illetékeseinek kellene a pontosabb felelősségi körökre vonatkozóan megállapodniuk, hogy a továbbiakban a döntések lehetőleg szakértői szinten „algoritmikusan” születhessenek. Az együttműködés szervezeti keretét

olyan formában képzeljük el, hogy a tíz könyvtár megbízottaiból vezető testület alakul, évente rotációs alapon változna az elnök, a titkársági feladatot folyamatosan az OSZK Tárolókönyvtára láthatja el. A döntések konszenzusra törekvően többségi vélemény alapján születnének.

A megőrzési funkciót vállaló nagykönyvtárak együttműködését a későbbiekben a parlament által elfogadott könyvtári törvény szentesíthetné, megadva a működéshez elengedhetetlenül szükséges mértékű támogatást is.

ad 10–11) a szállítások folyamán biztosítani kell, hogy a dokumentumok mindvégig fellelhetőek legyenek, s ha közben használói igény merül fel, az haladéktalanul kielégíthessék. Menet közben kell folyamatos elemzést végezni az átadásra kerülő dokumentumok állagáról, az állományvédelmi tennivalók meghatározása érdekében, majd ezen felmérés alapján kezdeményezni kell a szükséges feltételek megeremtését.

ad 12) ha azzal számolunk, hogy 4-5 éves perspektívában mintegy 0,5 millió újabb dokumentum átvétele és feldolgozása válik valósággá, akkor becsléseink szerint a következő költségek merülnek fel: – a felszervény háromszintes öntartó beállványozása 20 M Ft (tömör raktározásnál ennél több); – vonalkapcsolat kiépítése és lokális hálózat létrehozása (szerver + 4-5 terminál, printer stb.) 5 M Ft; – szállítási költségek 1-2 M Ft; – feldolgozás, számítógépi input (500 e dokumentum $\times$ 30 Ft) 15 M Ft; *Összesen: 41-42 M Ft.*

A későbbi szakaszban – amikor sor kerülhet az állományvédelmi feladatok megtervezésére és kiépítésére – várhatóan még 3-4 M Ft költség fog felmerülni.

Szolgáltatások

Dokumentumforgalmazó szolgáltatások: – tárolókönyvtári együttműködés szervezése, az OSZK törökbálinti objektumába a megfelelő profilú anyag átvétele, a fennmaradó főlönsanyagok hazai és határokon túli magyar intézmények felé történő továbbítása;

dokumentumszolgáltatás: – a tárolókönyvtár anyagából konkrét igénylés szerinti szolgáltatás eredetiben és másolatban (xerox vagy mikroforma);

állományvédelem: – a rongálódott dokumentumok rendbetétele, későbbiekben eredetit pótló másolatok (mikro, CD-ROM) előállítás;

információs szolgáltatás: – az adatbázisban lévő leírások szolgáltatása az osztott katalogizáláson alapuló központi katalógusba, illetve letöltés a rendszerben részt vevő könyvtárak adatbázisába igény szerint;

állománygyarapítás: – a közös tároló-megőrző funkció keretében az egyesülés megbízásából új dokumentumok beszerzése az országos dokumentumvagyon hatékony építése végett.

Összefoglalás

A hazai szakmai gondolkodás két évtizede tervezi és sürgeti az aktív funkciójú tárolókönyvtár létrehozását, felismerve annak rendszerképző, az egész könyvtári tevékenységet befolyásoló szerepét.

A tervezett dokumentumszolgáltató központ egyrészt biztosítja a nagykönyvtárakban ritkán használt vagy feleslegessé vált dokumentumok racionális, költséghatékony megőrzését, másrészt fokozatosan a kooperatív – kurrens – állománygyarapítás intézményévé válik. A gyűjteménybe foglalt dokumentumokról adatbázist épít, amely a számítógépes kapcsolat révén folyamatosan használható, másrészt részévé válik az osztott katalogizáláson alapuló központi katalógusnak. Mindennek eredményeként a felhasználó megbízhatóan értesül a számára szükséges dokumentum meglétéről és automatikusan meg is rendelheti.

E fő funkciók mellett a tárolókönyvtár fontos részt vállal az állományvédelem

és -megóvás országos feladataiból, továbbá ellátja az országba beérkező külföldi ajándékküldemények szétszétosztását, a hazai könyvtárakban feleslegessé váló kiadványok újraelosztását s ezen belül elősegíti a határokon túli magyar könyvtárak gyűjteményének fejlesztését.

Működése a legmodernebb technológián alapul (számítógépes vonalkapcsolat, helyi hálózat, gyors dokumentumtovábbítási eszközök mint fax, E-mail stb.).

A jelenleg látható tennivalók (3-4 év alatt az OSZK törökbálinti raktárának teljes kiépítése, kb. 0,5 millió dokumentum átvétele és adatbázisba vitele, s a gyors dokumentumszolgáltatás teljes megvalósítása) kb. 40-45 M Ft költséggel járnak.

Sonnevend Péter

Varietas delectat?

Az utóbbi hónapok szaksajtóját olvasva nemhogy halványodna, inkább erősödik bennem egy bizonytalan érzés. Elhallgatott gyanúsítgatások, le nem folytatott viták, vélt vagy valós sérelmek miatt nem enyhül a megyei és a városi könyvtárak hűvös, távolságtartó, ellenséges viszonya. A bünbakkeresés időnként szélesebb szakmai körökben is termékeny talajra talál (ld.: például a magyar-holland szeminárium egyes előadásait). A sér, tetszéstől táplálkozó hamis önérzet az elzárkózást, befeléfordulást erősíti ott és akkor, ahol és amikor a szakmai konszenzusra épülő együttműködésnek mindennapi, halaszthatatlan tennivalói lennének.

A „csatabárd” a közigazgatási rendszer megváltozása után, az új közjogi helyzet következményeinek tudatosulásakor ásatott ki. Azóta búvópatakként újra és újra előkerül a téma és vele a megyei könyvtári szerepkör jelene és jövője. Az érvelő, véleményt kifejtő írások helyett azonban jobbára csupán ítéletekkel szembeüthetünk. Elmarad az álláspontokat tisztázó, netán közelítő vita, pedig ez az út nem vezet sehova. Ha szembenézünk a jelenségekkel, talán még az is kiderülhet, hogy értjük egymást! Én szeretnék bízni ebben, ezért kínálok továbbgondolásra az itt kö-

vetkező helyzetképet, mely személyes kíváncsiságom nyomozati eredménye.

Az apropót a megyei, illetve a megyei-városi könyvtárak önvizsgálata – a kamarai csoport 1993. májusi tihanyi találkozójára megérlelt – igénye adta. A bemutatkozások üzenete talán másoknak is okulására szolgál a „városi” kontra „megyei” könyvtárak – meglehetősen sokak szerint nem is létező – vitájában. Az alábbi látélet 13 megyei szerepkörű könyvtár ötletréséből (mert ennyi készült el), valamint a TEKE által az 1992-es évről rögzített statisztikai adatokból építkezik. Íme a tézisek:

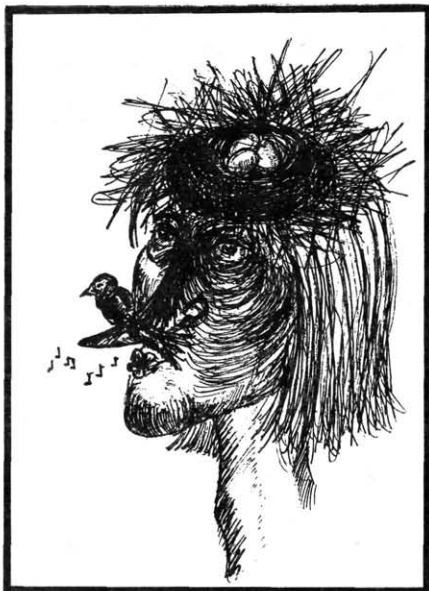
1. Mielőtt a szakma egyes képviselői kivetnék ezt a megyei könyvtárnak nevezett központi/területi szerepkörű típust a magyar könyvtári rendszerből, érdemes emlékezetbe idézni, hogy *számos megyei könyvtár egyúttal a megyeszékhely városi könyvtára is*. Úgy vélem, ez a típusvariáns mind tulajdonosi, mind funkcionális nézőpontból igen célszerű, virulens képződmény, amely rendszerszemléletű követelményeknek is képes megfelelni (személyes véleményem kimerítően bemutatkozhatott a *Könyvtári Figyelő* 1993. évi 1-es számában). Csak dicsérni tudom azon fenntartók bölcsességét, amelyek a távoli vagy a

közeli múltban racionális döntésre voltak képesek.

2. A megyéni térségi szolgáltatásokat gyakorló gyűjtemények esetében a tulajdonosi-fenntartói jogokat döntően a megyei önkormányzatok gyakorolják, de öt megyét leszámítva, *jelentős támogatást kérnek/kapnak a megyeszékhelyek városi önkormányzataitól.* A városi részesedés aránya 35–65% között változik. A gyakorlat atipikus példát is teremt: létezik már egy megyei szerepkörű könyvtár, melynek fenntartója a megyei jogú város önkormányzata és a megyei testület tölt be támogatói szerepet. Megyei jogú városok esetében nem tartom kizártnak e változat terjedését sem, – életképességére, funkcionális működésére jó esélyt látok, különösen abban az esetben, ha a könyvtár feltételrendszere képes megfelelni az általános tudományos könyvtárral szembeni elvárásoknak.

3. A megyei könyvtárak „gazdaságát” kritikával szemlélők tisztánlátását javíthatja a következő tény. *Az átlagos magyar megyeszékhely közép- város, míg az e körön kívüli város – néhány kivételtől eltekintve – tipikus kisváros.* Konkrétabban szólva: a megyeközpontok lakónépessége közel hatszorosa a kisvárosokénak! Elemi társadalomismerettel a könyvtárhasználói igények és szükségletek szerkezetének számos jellemzője következik ebből, területi szolgáltató feladatok nélkül is. A forrásfeltők figyelmét legalább egy tényezőre még külön is felhívom: 1992-ben az állománygyarapításra felhasznált költségvetési keret *ugyancsak hatszor* volt nagyobb a megyei könyvtáraknál, mint a városiaknál.

4. Megyei kötelezettségeik miatt azonban sajnálatra mégsem szorulnak a megyei könyvtárak. A gyűjtemény-építési fedezet és a lakónépesség korrelációja ugyanis nem jelenik meg a kizárólagosan alapszolgáltatásokat mérő használati mutatók viszonyrendszerében! *Vagyis a megyei könyvtárak*

átlagos látogatottsága csupán (?) valamivel több mint négyszerese a városi könyvtárakban mért látogatottságnak és ugyanez mutatható ki a kölcsönzött állományegységek nagyságrendjéről is. E gyűjteménnyel és a használatlalt kapcsolatos teendőket a megyei szerepkörű könyvtárakban közel ötszörös – mondhatni arányos – nagyságú személyzettel végzik a városokhoz képest. (Egy főfoglalkozású könyvtárosra a megyei könyvtárakban 3100, a városokban 3800 látogatás, valamint 6300, illetve 8000 kölcsönzött állományegység esik.)

5. Aki mostanra úgy gondolná, hogy ezek szerint a helyzetet megnyugvással tudomásul vehetjük, azt ebbéli hitében sajnos nem nehéz megingatni. A lényeg a matematikailag kimutathatatlan részletekben rejtve marad. A fentiekből kiolvasható „szabad kapacitások” (gyűjtemény, személyzet) ugyan elvileg megfelelő feltételeket kínálnak a „megyeiség” gyakorlati megvalósításához, de tényleges bizonyítékokkal nem, vagy meggyéknként nagyon változó módon szolgálhatunk. Itt kellene sorolnom

ugyanis olyan fontos jellemzőket, mint a megyei archívkönyvtári szerepkör és a területi vonatkozású dokumentumok bibliográfiai számbavétele, a repertorizálás helyzete, a fővárosi könyvtári infrastruktúrát legalább első lépésként valóságosan pótló általános gyűjtőkörű könyvtár megyei igénybevételének adatait, az információ közvetítésében vállalt szerep tényeit, a szaktanácsadás és rendszervezérlés helyzetét stb. Az értékítélet azonban e szférában csupán tapasztalatokra épülhet. A megvallatott önjelölések és a hivatalos statisztika együtt sem képes választ adni arra a kérdésre, hogy a megyéknél megjelenő ún. „többlet” a szükséges és elégséges mértékben szolgálja-e a megyeszékhelyen kívüli igényeket. E problémáson belül két terület legelőbb szem elé kívánkozik. *A megyei és városi könyvtárak viszonyrendszere rendezetlen.* A létező variánsok inkább látszanak a véletlen szülöttei-

nek, mint szakmai konszenzus eredményének. Az általam hivatkozott 13 bemutatkozásból mindössze négyben nyilatkoznak úgy a megyék központi könyvtárai, hogy a városi könyvtárak közvetlen vonzáskörzetükben szolgáltatásközvetítő, rendszerszervező szerepet töltenek be. (Ezt neveztük korábban alközponti szerepkörnek!) Ennek nyilvánvalóan vannak személyi, gyűjteményi, anyagi konzekvenciái, akárcsak a könyvtárközi kölcsönzés megyénként eltérő képet mutató beszédes tényeinek. *Létezik olyan megyei könyvtár, amelynél az átkölcsönzések száma nem éri el a félszázat!* Az aktivitási skála másik pólusát 1800 átkölcsönzéssel ugyancsak egyetlen könyvtár képviseli, ettől hétszázal van lemaradva a következő legjobbnak minősíthető eredmény. Átlagosnak a 200–500 körüli átkölcsönzés tekinthető. Vannak tehát különbségek a területi szolgáltató tevékenységben!

*

Remélem, a fenti helyzetrajz sokakat elgondolkodtat. Ha ítéletalkotás előtt képesek vagyunk saját előfeltevéseinket a tényekkel reálisan összevetni, számos kellemetlenségtől kímélhetjük meg magunkat és kollégáinkat. A kritikai attitűd törvényelőkészítés idején azért is különösen ajánlatos, hogy a különböző típusú könyvtárak az érdekeikért folytatott egyébként érthető harcban – se teljesítményük alulértékelésével, se szolgáltatási képességük elvtelen felnagyításával – ne hozzanak hátrányos helyzetbe más könyvtárakat. A döntéshozók elhibázott vagy idealisztikus véleményeken nyugvó befolyásolása ugyanis nem fog a könyvtárügy előnyére válni, hanem a magyar könyvtári rendszer diszfunkcióit erősíti, az elégséges működőképesség megvalósítása helyett pazarló működésképtelenséghez is vezethet.

Pallósiné Toldi Márta